

Landskap: Småland. Upptecknat av: Folke Neij
Härad: Tveta. Adress: Sjöbergs Egend., Tenhult.
Socken: Rogberga. Berättat av: Hemmansäg. Enok Svensson.
Uppteckningsår: 1935. Född år 1884 i Våeryd.

Uppteckningen rör HÄRADS-, SOCKEN- och BYORGANISATION.

Upplysninger om meddelaren.....s.	1.
Byn....."	2.
Sammanhållning inom byn och bygden....."	8.
Socknen....."	10.
Häradet....."	13.

4631

Meddelaren, Hemmansägaren Enok Svensson, är född och uppfödd i Våeryd och har där tillbringat sitt liv på den ärvda gården. Han har sedan barndomen varit vaken för vad de gamla haft att berätta och har över huvud taget starkt intresse för allt vad gammalt heter. Äldre personer än han finnas ju i byn, men ingen, som har vare sig sinne eller minne för traditionen. Hans gård är, i förbigående nämnt, det "Våeryd i Rogberga, där de första 'roparna' uppträdde.

Något lantmäteri eller skifte har icke förekommit i Våeryds by sedan "storskiftet".

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

1.

B y n. 4631

Byordning har av ålder funnits i Våeryds by, men något skriftligt därom är ej i minne. I handlingar från år 1798 i samband med storskiftet äro dock en del bestämmelser inryckta, särskilt angående gemensamma tillhörigheter och marker. Karta, kartbeskrivning samt avskrift av protokollet angående storskiftet finnas i behåll hos min meddelare i hans privata gömmor. Tyvärr har avskrivaren av protokollet i välmening moderniserat dokumentet och begagnat sig av nutida stavning.

Byastämmor ha sedan gammalt (ovisst från vilken tidpunkt) hållits. I stämman hade endast hemmansägarna säte. Exempel på att en kvinna deltagit i stämman finns. Min sägesmans morfar har berättat, att en gammal änka efter en bonde i byn representerade sin gård. Det kom att berättas mest därför, att hon brukade sitta och sova under förhandlingarna.

Byastämman hölls årligen i Februari. Även urtima stämmor förekommo, i senare tid ofta för dryftande av ärenden rörande soldaten, hans åbyggnader, omhändertagande av skörden vid hans bortovaro o.d. (Vid soldatens hemkomst gick det fest-

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2.

4631

ligt till. Han gjorde sig påmint för festligt mottagande genom att skjuta salutskott, då han gick genom byn).

Stämman sammankallades i denna lilla by helt enkelt genom budskickning, 'budning'.

Om någon särskild plats ute eller någon särskild stuga för byastämman minnes man nu intet. I senare tider har man samlats till byastämman i bestämd tur och ordning hos de olika byamännen.

Den senaste ordföranden för byastämmor i Våeryd var Jonas Petter Pettersson, min sagesmans förutnämnde morfar. Någon särskild titel för honom eller hans företrädare har man ej i minnet, ej heller, att några medhjälpare brukade finnas. Han blev vald därför, att han var den ende skrivkunnige i byn.

(Han skrev med tjäderpenna; sådan finnes kvar efter honom).
Ordföranden valdes för år. Han lät sammankalla stämman, ledde förhandlingarna och föredrog ärendena, han uppbar och vidarebefordrade skatter. Han hade också den s.k. rotekistan om hand. Var ordföranden lämplig, omvaldes han år efter år.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

3.

Något yttre tecken på sin värdighet ha stämmornas ordförande icke, vad man nu vet, haft.

Senare tiders lagtima byastämmor voro alltid i samband med skatteuppbörd. Där avhandlades dessutom om dikning, vägar m.m. Inga olika partier. Lugn och enighet rådde i allmänhet. Ordförandens förslag mötte ej ofta motstånd. Man röstade muntligen. Några protokoll fördes icke på senare tid. Hur förut därmed varit, är nu ej känt.

Om byastämman som dömande myndighet vet man just intet, men att där dryftats segslitna ägotvister med grannbyn Gullåkra har berättats. Denna oenighet braktes ur världen genom avgörande inför domstol 1852.

Den, som hyste stämman måste bestå traktering, bl.a. mat, hembränt brännvin samt öl. I senare tid bestod trakteringen mest av kaffe med 'dopp'. En ölstänka av trä, som använts vid stämmorna, finnes i behåll (nu tyvärr borta för restaurering). Den har antagligen varit enskild egendom.

En 'kampasten' att pröva styrkan på, som använts vid

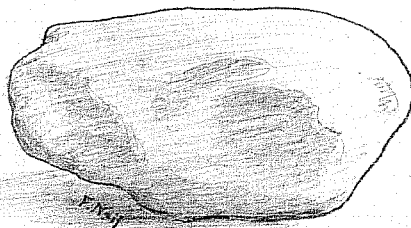
4631

slättergillen, finnes förvarad hos min sagesman. Den tros även ha varit i användning i samband med gillen efter stämmorna. Den är av en besvärlig form och betydande tyngd. Det fordras starkare män än både jag och innehavaren för att lyfta den.

längd 58 c/m

höjd 34 "

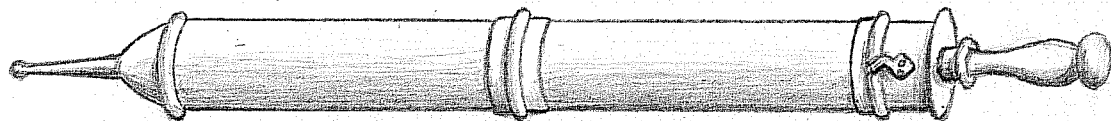
ungef. vikt 125 kg.

Den sista byastämman i Våeryd hölls vintern 1932.

Av gamla byhandlingar finns intet annat i behåll än förutnämnda handlingar från år 1798.

Grannbyn Hundshults gamla byspruta är i min meddelares ägo. Han har även sett Våeryds byspruta, som var alldeles likadan. Den för mig uppvisade sprutan är tillverkad av koppar, har mycket tjockt gods i väggarna och är betydligt tung.

F. Neij

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

5.

4631

Byasprutan är i diam. 7 c/m,

totallängd 92 " .

Gemensam byakvarn (handkvarn) har tills nyligen funnits bevarad.

Angående gemensam mark säger det nämnda storskiftesdokumentet: "Hustomten (väl = den plan, på vilken byns samtliga boningshus voro belägna) såväl som den vid vägen utsatta ladugårdsplanen förbliver mellan ägarna gemensam, men skall såväl ifrån tomten som ladugårdsplanen väg till utkomst både för hagen och åkern få anläggas och nyttjas av den, för vilken den är nödvändig".

I övrigt hade byn gemensam skogsmark till svedjande (och "hopaskog" för norre åttingen). Även förekommo gemensamma beten.

Beträffande allmänning står i storskifteshandlingen: "Skogen uti Svindungen begagnas efter behag av var hemmansdel efter den delning, jordägarne av ålder haft därå under trenne års tid, men efter denna tiden tillfaller planen, sådan som

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

6.
se kungl. blad
sid. 15-16.

Se kungl. blad
sid. 17

den befinnes, skiften verpå den är belägen". Och angående svinvall: "En gemensam plan till svinbete skall uttagas på östra sidan hustomten, som med sina särskilda märken skall utmärkas".

Byn ägde också tills för c:a 40 år sedan gemensam bastu för linbrytning. Gemensam byakälla finns ännu i dag.

Det forna samlivet i byn utmärkte sig för stor enighet och byasämja. Redan i byns ihopgyttrade skick vill man se tecken på samförstånd och sammanhållning till gemensamt skydd mot främlingar och vilda djur.

Torpare eller arrendatorer under hela byn vet man icke om, men väl var man mån om att ha en eller flera torpare under de enskilda gårdarna.

Fattiga, sjuka och gamla utan anhöriga ('som geck på sockna') fingo bönderna tura om att hysa och vårda.

Uppdraget att vara snöplogfogde går i tur för ett år i sänder bland byamännen än i dag. Snöplogfogden uppbådade till plogning och vägförbättring.

*Se Kungl. blad
sid. 17.*

4631

Ansvaret för och vården om byasprutan har säkerligen gått i tur mellan byamännen.

Bestämmelsen om gärdesgård var: "hälften mot granne", d.v.s. grannarna hade halva gränsen var. Likadant var bestämt om diken. De olika gårdägarnes inhägnader kände man i denna lilla by isär på arbetsmetoden eller åldern på gärdesgården: "här börjar hans, så vri'er han vejera"(vidjorna). Två alnar var laggill höjd på gärdesgård.

När någon kom nyinflyttande till byn, skulle han med kalas, 'byagille', välkomnas.

På ett berg, kallat Utkiken, eldades påskeldar. Vid fester förekom stenlyftning, dragspelsmusik och dans.

Sammanhållning inom byn och bygden.

Gemensam hjälp åt granne både vid flyttning, bygge och skörd var mycket vanlig. Man ställde sig till förfogande med karl och ök. Detta kallades 'köråka'. "Vi ska' på köråka te' honom". Grannen bad då antingen samtliga i byn om handräckning,

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8.

Se kompl. blad
sid. 17.

p. (M. L.)

Byn. Folke Mårt
Pär. M. A. Carlsson
Jord 1884. Mergel

Småland
Höj Gustaf
1912

4631

eller också i mån av behovet, och man nekades aldrig den tjänsten. Den, som fick hjälp, undfågnade hjälpfolket med stek, potatis, bruna bönor, sötost, brännvin och öl, och likadant är det i denna dag med undantag för brännvinet ('ölet' blir naturligtvis nu svagdricka). Sådan hjälp ifrågakom vid grannars sjukdom, men ofta, t.ex. vid husbygge, taktäckning o.d. kunde den anlitas ändå. Hjälpen togs emellertid endast inom byn.

Hela byn samlades regelbundet till linbråkning, 'brøstegille' (Får jag tillåta mig ljudbeteckningar som till Landsmålsarkivet?), likaså till 'skåktegille'. På en del gårdar vöro också slåttergillan regelbundet återkommande.

Vid bröllop, begravningar o.d. bjöds alltid hela byn.

Beträffande vaka hos sjuka träffades muntliga överenskommelser. Till barnsångskvinna bars förning från hela byn. (Byn är som nämnt rätt liten).

Förr samlades ungdomen från flere byar för att roa

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

9.

4631

sig, och lekstuga fick byarna turas om att ställa till deras förfogande.

Vid kalas brukade de äldre inbjudas att delta första dagen, ungdomen andra eller tredje dagen. Av prov och tävlingar vid sådana tillfällen förekom huvudsakligen stenlyftning.

Fästmannen brukade av fästmän få sig ett prov förelagt före giftermålet.

Fiendskap mellan byar tog sig ofta uttryck i slagsmål, särskilt då man träffades vid marknader och ofta under rusets påverkan.

_____
Socknen.

Bland rotar, som förekommit i Rogberga, märkas fattigrotar, inom vilka turen att ta vård om de fattiga cirkulerade, samt bärarerotar för transport av lik till kyrkan. Vissa byar utgjorde tillsammans en skolrote, och turen att släppa till skollokal gick från stuga till stuga inom roten. Liknande kaktär hade husförhørsrotarna, där dock även skyldighet att

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—*—
10.

*Se konopl. blad
sid. 17-18.*

*Se konopl. blad
sid. 18.*

att hålla kalas tillkom. Förr turades man även om i gårdarna att hålla glöd vid liv, så att grannarna kunde 'låna eld'.

Indelningen i fjärdingar, sjättingar (en gård kallas ännu Sjättingen) och åttingar har funnits även här.

Sexmännen hade med ordningens upprätthållande att göra, och över dem stodo fjärdingsmännen eller skjutsrättarne.

Att härbergera och vårda de fattiga och sjuka fingo bönderna åtaga sig var i sin tur. Utackordering genom auktion av fattighjon och oftare av föräldralösa barn till den lägstbjudande hörde icke till ovanligheterna.

Skolan hölls hos bönderna inom skolroten, som fingo hos sig inkvartera lärarekraften och hålla, vid behov uppvärmd, lokal för undervisningen.

Vid husförhören tillgick så, att unga och gamla inom husförhørsroten fingo infinna sig inför prästen i den bondgård, som var i tur, läsa innantill, svara på frågor ur bibeln, katekesen och bibliska historien. Efter förhöret vidtog storcalas, som hölls och bekostades av gårdens ägare. Därvid bru-

4631

kade vankas fisk, bruna bönor, kött, sötost, brännvin och öl. Samtliga vuxna brukade ta sig kraftigt till bästa av både mat och dryck. På vissa håll igångsattes bland ungdomen lekar efter husförhören. Om skyldigheten att taga emot till husförhör påmindes man av husförhörsboken, som gick från gård till gård.

Till prästen lämnades tionde. Han skulle ha av alla slags livsmedel. Man fick bära till honom ystemjolk eller, för större bekvämlighets skull 'ostplocka', ett halvfabrikat. Skatt erlades till kyrkan i form av säd o.d. Klockaren fick också ersättning in natura. För säd o.d. att delas ut till de fattiga fanns, och finnes ännu i Rogberga, ett sockenmagasin. För order om prästens skjutsning och mottagande begagnade man sig blott av bud.

En skyldighet, som ålåg varje gård, var att hålla humlegård för ölbrygd.

För gravarnas grävning fanns en särskild funktionär, 'dögrävarn'.

Ringningen i kyrkklockorna däremot ombesörjdes av

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

12.

*Byråsak
Sorta bok
Rogberga sock.*

4631

*Uppg. av Folke Nilj,
1935
Bor. Emil Larsson
född 1884 : Värmd*

byarna efter tur enligt en roteindelning.

Kyrkostraff utmättes bl.a. för alltför lång bortovaro från kyrkan, och ett vanligt straff var att sitta i stocken.

På sockenstämma avhandlades allt vad som rörde socknens intressen. Sockenstuga finnes ännu i Rogberga.

Litet fiendskap mellan socknarna rådde i allmänhet. Malmbäcksborna ansågos i grannsocknarna både fattiga och snåla och kallades 'havvragnatare' med hänsyftning på, att de åto havrebröd.

Häradet.

För skallgång uppbådades menigheten, då vargarna blevo för närgångna, och man var skyldig att hålla sig med vargnät i gårdarna. Sådan skallgång kallades 'vargaskall'.

Marknader höllos förr i Almesåkra, 'Almesåkra marken'. Det var den största och för denna del av socknen närmaste marknaden. I senare tid har Malmbäcks marknad trätt i stället. En gammal tingsplats var Ingaryd vid stora landsvägen Jönköping - Nässjö. Å ägora till Östra Ubbarp fanns emellertid

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

13.

*Se kungl. blad
sid. 18.*

4631

fordom fem i rundel satta stenar, och där säges ha varit ett
tingsställe. I Västraby nära Våeryd finnes likaledes en
domarering.

mmmmmmmmmmmmmmmm

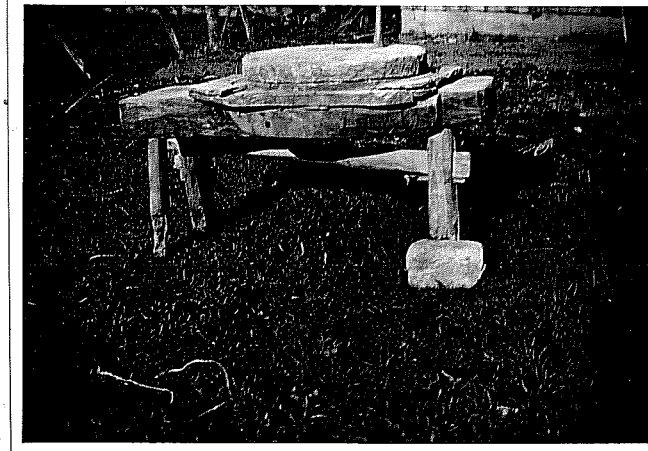
F. Neij

Skriv endast på denna sida!

B y n.

s. 6. Den omtalade byakvarnen är en handkvarn, monterad på en bänk med ett kraftigt träblock som 'skiva' och med ben, delvis utbytta, men mycket murkna. Se foto.

Bänkens längd 1,27 m.
" bredd 0,82 "
Stenarnas diam. 0,635 m.

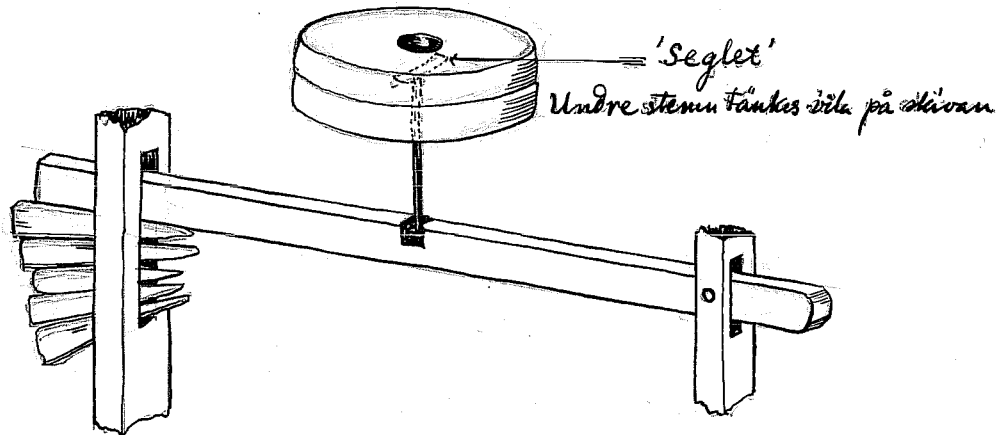
* Under skivan går i diagonalen från ben till ben en bom, som ledar i en lodrät urtagning i ena benet och faller in i en läng-

4631

re lodrät urtagning i det diagonalt motsatta. I den sistnämnda urtagningen äro åtskilliga kilar inslagna under bomändan, med vilka bommen kan höjas och sänkas. Den påverkar därvid 'seglet'. (en tvär-ten av järn i en ålla mellan stenarna). När därför en kil t.ex. drives in något, höjer den bommen, som i sin ordning höjer seglet och den övre stenen. Vid lossande av en kil motsatt verkan. Detta är anordningen för grövre eller finare malning.

Schematisk bild:

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

16.

s. 6. Vid svedjebränning gick så till, att träden fälldes och lades i krets med kronorna riktade inåt mot en gemensam mittpunkt. Därefter uppröjdes utanför trädens rotändar en 'gata', som noggrannt frigjordes från brännbara ämnen till förhindrande av brand i den angränsande skogen. Så uppådades vid lugn och lämplig väderlek man ur huse att vara med om tändandet och att hålla vakt kring elden.

Tändningen brukade alltid ske fram emot natten, då man räknade med jämnare och lugnare vindförhållanden.

s. 7. Om fattigvården minns man nu intet mer, än att 'di geck på sockna' från bonde till bonde enligt roteindelning. Turlista bönderna emellan fanns upprättad.

s. 8. Betr. byagillen kan någon verklig skildring ej uppdrivas här. Det meddelas emellertid, att trakteringen brukade vara ost, bröd och brännvin, samt att tjänstefolket dansade så ihärdigt, att de slet upp de träskor, som ingingo i deras lön, varefter de kunde få gå barfota långa tider.

s. 10. Bland prov, som fästmännen fingo sig ålagda av fästörna,

nämnes tillverkandet av ett s.k. fästemannsskrin, men meddelaren tror, att de även måste rida viss förelagd lång sträcka på viss tid för att visa sin duktighet.

s. 10. Ang. roteindelningen är bekant, att 2, 3 à 4 byar utgjorde rote för likbärning, och att vissa bestämda rasteställen för bärarne funnos, där bärare skiftades. Om fattigrote och husförhørsrote intet utöver, vad i huvuduppgiften nämnts.

s. 13. Om vargaskall vet man blott, att gårdarna voro skyldiga att hålla vargagarn. Man drog till skallgång ihop så mycket folk som möjligt. Vargnäten från de olika gårdarna utsattes och bildade tillsammans en avsevärd avstängningslinie. Mot denna marscherade drevfolket under oväsen var och en från sin utgångspunkt, så att kedjan på detta sätt drogs ihop. Vid nätväggen särskilt manskap att sticka ned vargen.

mmmmmmmmmm

F. Neij

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

18.